

محاکم بدوی کیفری در نظام قضایی ترکیه: ساختار، صلاحیت‌ها

نویسنده: دکتر امیر حمزه زینالی (ارهان)

مقدمه: ساختار سه‌درجه‌ای و دادرسی عادی در ترکیه

نظام قضایی جمهوری ترکیه در شاخه «دادرسی عادی (Adli Yargı)» که متکفل رسیدگی به اختلافات حقوقی و جرایم کیفری است، از سال ۲۰۱۶ با تأسیس محاکم استیناف، از یک سیستم دو مرحله‌ای به یک سیستم دادرسی «سه‌درجه‌ای» (بدوی، استیناف و فرجام) ارتقا یافته است. این تحول بنیادین با هدف انطباق با استانداردهای دادگاه حقوق بشر اروپا (ECHR) و کاهش بار نظارتی دیوان عالی کشور (Yargıtay) صورت گرفت.

در این ساختار سه‌لایه، «محاکم بدوی کیفری (İlk Derece Ceza Mahkemeleri)» در خط مقدم مبارزه با بزهکاری، کشف حقیقت و تضمین حقوق متهمان قرار دارند. برخلاف دعاوی حقوقی که ماهیت خصوصی دارند، دادرسی کیفری با نظم عمومی، جان، آزادی و حیثیت اشخاص در ارتباط است. از این رو، قانون‌گذار ترکیه ساختار محاکم بدوی کیفری را بر اساس «اهمیت و شدت جرم» طبقه‌بندی کرده است. این مقاله به بررسی تفصیلی سه نهاد کلیدی در این سطح، یعنی مقام کیفری صلح، دادگاه کیفری عمومی و دادگاه کیفری سنگین می‌پردازد.

۱. مبانی قانونی شکل‌گیری محاکم بدوی کیفری

شالوده قانونی تشکیل، صلاحیت و سازماندهی محاکم کیفری ترکیه بر دو ستون اصلی استوار است:

اول: قانون شماره ۵۲۳۵: «قانون تأسیس، وظایف و اختیارات دادگاه‌های بدوی دادرسی عادی و دادگاه‌های استیناف منطقه‌ای» (مصوب ۲۰۰۴). مواد ۸ الی ۱۴ این قانون اختصاصاً به معرفی انواع دادگاه‌های کیفری و حدود صلاحیت آن‌ها می‌پردازد.

دوم: قانون شماره ۵۲۷۱: «قانون آیین دادرسی کیفری ترکیه (CMK - Ceza Muhakemesi Kanunu)»، مصوب ۲۰۰۴. (این قانون شیوه رسیدگی، قواعد کشف جرم، صدور قرارها و روند صدور حکم در این محاکم را تبیین می‌کند.

۲. ساختار، تشکیلات و صلاحیت‌ها (با ذکر مثال‌های کاربردی)

بر اساس ماده ۸ قانون شماره ۵۲۳۵، محاکم کیفری در هر استان و شهرستان تأسیس می‌شوند. این محاکم به سه دسته اصلی تفکیک می‌گردند:

الف) مقام کیفری صلح - (Sulh Ceza Hâkimliği) قاضی تحقیق

در سال ۲۰۱۴، با اصلاحات قانون اساسی و آیین دادرسی، «دادگاه‌های کیفری صلح» (که به جرایم بسیار خرد رسیدگی می‌کردند) منحل شده و جای خود را به نهادی به نام «مقام/قاضی کیفری صلح» دادند. این

نهاد دیگر یک دادگاه صادرکننده حکم محکومیت نیست، بلکه نقش بسیار حیاتی «قاضی تحقیق و ناظر بر مرحله تحقیقات مقدماتی» را ایفا می‌کند.

این نهاد توسط یک قاضی واحد اداره می‌شود.

اول: صلاحیت‌ها: اتخاذ تصمیم درباره اقداماتی که حقوق و آزادی‌های بنیادین افراد را محدود می‌کند در مرحله تحقیقات مقدماتی. (Soruşturma Evresi) این شامل صدور قرار بازداشت موقت (Tutuklama)، تفتیش منزل و محل کار (Arama)، توقیف اموال، استراق سمع، مسدودسازی سایت‌های اینترنتی و همچنین رسیدگی به اعتراضات علیه تصمیمات دادستان (مانند اعتراض به قرار منع تعقیب) است.

دوم: مثال کاربردی: دادستان در حال تحقیق روی یک پرونده کلاهبرداری سایبری است و نیاز دارد تا به هارد درایو رایانه‌های شرکت متهم دسترسی پیدا کند. دادستان حق ندارد شخصاً دستور تفتیش بدهد؛ بلکه باید از «قاضی کیفری صلح» درخواست کند. قاضی با بررسی ادله، دستور تفتیش و توقیف رایانه‌ها را صادر می‌نماید. همچنین اگر دادستان بخواهد متهم را پیش از دادگاه در بازداشت نگه دارد، باید او را به قاضی کیفری صلح ارجاع دهد و این قاضی است که تصمیم می‌گیرد متهم بازداشت شود یا با قید وثیقه آزاد گردد.

(ب) دادگاه کیفری عمومی / بدوی (Asliye Ceza Mahkemesi)

این دادگاه، مرجع صلاحیت‌دار عام (Genel Görevli) در سیستم کیفری ترکیه است.

این نهاد بر اساس اصل سرعت در دادرسی، با یک قاضی واحد اداره می‌شود.

اول: صلاحیت‌ها: مستند به ماده ۱۱ قانون شماره ۵۲۳۵، به تمامی جرایمی که رسیدگی به آن‌ها در صلاحیت مقام کیفری صلح یا دادگاه کیفری سنگین نیست، در این دادگاه رسیدگی می‌شود. به طور کلی، جرایمی که مجازات حبس آن‌ها کمتر از ۱۰ سال است در این محکمه بررسی می‌شوند.

دوم: مثال کاربردی: فردی در یک درگیری خیابانی با مشت به شخص دیگری آسیب می‌رساند (ضرب و جرح ساده (Kasten Yaralama) - یا شخصی اقدام به سرقت یک تلفن همراه از مغازه می‌کند (سرقت ساده). مجازات این جرایم معمولاً زیر ۱۰ سال حبس است. دادستان کیفرخواست را صادر کرده و پرونده را به «دادگاه کیفری عمومی» می‌فرستد تا قاضی پس از استماع اظهارات شاکی و متهم، حکم محکومیت یا برائت صادر کند.

(ج) دادگاه کیفری سنگین (Ağır Ceza Mahkemesi)

این دادگاه خطیرترین نهاد در مرحله بدوی است که به جنایات مهم و جرایم سازمان‌یافته رسیدگی می‌کند.

اول: ساختار: به دلیل اهمیت و سنگینی مجازات‌ها، این دادگاه با سیستم تعدد قضات (Heyet Halinde) کار می‌کند. دادگاه متشکل از یک رئیس (Başkan) و دو قاضی مستشار (Üye) است و تصمیمات با اکثریت آرا اتخاذ می‌شود. یک دادستان نیز همواره در جلسات دادگاه حضور دارد.

دوم: صلاحیت‌ها: مستند به ماده ۱۲ قانون شماره ۵۲۳۵، جرایمی مانند خیانت به کشور، تروریسم، قتل عمد اختلاس، ارتشاء، قاچاق مواد مخدر، کلاهبرداری مژده، و به طور کلی هر جرمی که مجازات آن حبس ابد مژده، حبس ابد، و یا بیش از ۱۰ سال حبس باشد، در صلاحیت انحصاری این دادگاه است.

سوم: مثال کاربرد: یک باند سازمان‌یافته قاچاق انسان دستگیر می‌شوند. از آنجا که این جرم سازمان‌یافته است و مجازات آن به همراه کیفیات مژده بیش از ۱۰ سال حبس است، دادستان کیفرخواست را مستقیماً به «دادگاه کیفری سنگین» ارجاع می‌دهد. هیئت سه‌نفره قضات با بررسی دقیق ادله، در جلسات متعدد رسیدگی کرده و نهایتاً رأی به محکومیت اعضای باند به حبس‌های طولانی‌مدت می‌دهند.

۳. روابط این دادگاه‌ها با سایر مراجع قضایی

اول: رابطه عمودی با محاکم استیناف (BAM): اگر دادگاه کیفری عمومی یا سنگین رأی صادر کند، متهم یا دادستان می‌توانند نسبت به آن اعتراض کنند. پرونده به شعب کیفری «دادگاه استیناف منطقه‌ای» ارسال می‌شود تا هم از نظر ماهوی (بررسی مجدد وقایع) و هم از نظر شکلی بررسی شود.

دوم: رابطه عمودی با دیوان عالی (Yargitay): احکام دادگاه‌های استیناف (برای جرایم با مجازات بیش از ۵ سال حبس) قابلیت فرجام‌خواهی در شعب کیفری دیوان عالی کشور را دارند.

سوم: رابطه با دادستان (Cumhuriyet Savcısı): محاکم کیفری ترکیه حق ندارند خودشان پرونده‌ای را آغاز کنند (اصل عدم مداخله ابتدایی). تنها زمانی دادگاه (عمومی یا سنگین) وارد رسیدگی می‌شود که دادستان با صدور «کیفرخواست (İddianame)» تقاضای مجازات متهم را کرده باشد. مقام کیفری صلح نیز بازوی قضایی دادستان در مرحله تحقیقات است.

۴. چالش‌ها و مشکلات محاکم کیفری بدوی ترکیه

الف: استفاده مفرط از قرار بازداشت موقت (Tutuklama): یکی از بزرگترین انتقادات حقوق‌دانان و نهادهای حقوق بشری به «مقامات کیفری صلح»، صدور بی‌رویه قرار بازداشت است. بازداشت موقت که باید یک استثنا باشد، در بسیاری از پرونده‌ها به عنوان یک مجازات پیش از موعد (Öne Alınmış infaz) استفاده می‌شود.

ب: تراکم وحشتناک پرونده‌ها در دادگاه کیفری عمومی: به دلیل کثرت جرایم خرد، قضات محاکم کیفری عمومی گاه با روزانه ده‌ها پرونده مواجهند که منجر به اطاله دادرسی، کاهش دقت در بررسی ادله و نقض مکرر آرا در مرحله استیناف می‌شود.

ج: سیاسی شدن در پرونده‌های کیفری سنگین: دادگاه‌های کیفری سنگین (به‌ویژه شعباتی که به جرایم تروریستی یا جرایم علیه امنیت ملی رسیدگی می‌کنند) همواره زیر ذره‌بین قرار دارند. فشارهای رسانه‌ای و گاه سیاسی در پرونده‌های حساس، اصل استقلال قضایی و بی‌طرفی دادگاه را با چالش مواجه می‌سازد.

۵. نتیجه‌گیری تطبیقی: مقایسه با محاکم کیفری در حقوق ایران

با بررسی ساختار محاکم کیفری بدوی در ترکیه (مستند به قانون ۵۲۳۵) و مقایسه آن با قانون آیین دادرسی کیفری جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۹۲)، شباهت‌های بنیادین و تفاوت‌های ظریفی مشاهده می‌شود که نشان‌دهنده همگرایی نظام‌های دادرسی مدرن است:

الف. مقایسه مقام کیفری صلح (Sulh Ceza Hâkimliği) با نهاد تحقیق در ایران:

در ترکیه، «قاضی کیفری صلح» نهادی قضایی و مستقل از دادسراست که وظیفه نظارت بر محدودیت‌های حقوق بنیادین در مرحله تحقیقات را دارد.

در حقوق ایران، این وظایف بر عهده «بازپرس» (در دادسرا) و در برخی موارد مورد اختلاف، بر عهده «دادگاه کیفری دو» است. بازپرس در ایران حق صدور قرار بازداشت موقت را دارد (با تأیید دادستان)، در حالی که در ترکیه دادستان این حق را ندارد و باید حتماً از قاضی کیفری صلح درخواست کند. در واقع، مقام کیفری صلح در ترکیه، معادل تفکیک‌شده‌ی اختیارات صدور قرارهای محدودکننده بازپرس در ایران است.

ب: مقایسه دادگاه کیفری عمومی (Asliye Ceza Mahkemesi):

این دادگاه در ترکیه که با قاضی واحد به جرایم با مجازات کمتر از ۱۰ سال حبس رسیدگی می‌کند، انطباق و شباهت کاملی با «دادگاه کیفری دو» در سیستم حقوقی ایران دارد. در ایران نیز دادگاه کیفری دو با حضور یک قاضی (و حضور دادستان یا نماینده وی) مرجع صلاحیت‌دار عام است و به جرایم تعزیری درجه ۳ و پایین‌تر رسیدگی می‌کند.

ج: مقایسه دادگاه کیفری سنگین (Ağır Ceza Mahkemesi):

این دادگاه در ترکیه به جرایم جنایی مهم، قتل، قاچاق سازمان‌یافته و جرایم امنیتی (بالای ۱۰ سال حبس) رسیدگی می‌کند و دارای هیئت سه‌نفره (تعدد قضات) است.

در نظام حقوقی ایران، این صلاحیت‌ها میان دو دادگاه تقسیم شده است: «دادگاه کیفری یک» (برای جرایم مستوجب سلب حیات، حبس ابد و جرایم تعزیری درجه ۱ تا ۳ که با سیستم تعدد قضات اداره می‌شود) و «دادگاه انقلاب» (برای جرایم امنیت ملی، جاسوسی و قاچاق مواد مخدر). بنابراین، دادگاه کیفری سنگین ترکیه، ترکیبی از صلاحیت‌های دادگاه کیفری یک و دادگاه انقلاب در سیستم قضایی ایران است.

سخن پایانی: هر دو نظام حقوقی ایران و ترکیه، به ضرورت تفکیک جرایم بر اساس شدت آن‌ها پی برده‌اند و برای جرایم مهم‌تر، از خرد جمعی قضات (سیستم تعدد قاضی) بهره می‌گیرند. با این حال، سیستم ترکیه با ایجاد «مقام کیفری صلح»، استقلال مرحله تحقیق از نهاد دادسرا را در محدودسازی آزادی‌ها بیشتر تضمین کرده است؛ در حالی که سیستم ایران با تمرکز قدرت در نهاد دادسرا (دادستان و بازپرس)، سرعت رسیدگی در مرحله پیش‌دادرسی را در اولویت قرار داده است.

فهرست منابع و مراجع

۱. قانون شماره ۵۲۳۵: قانون تأسیس، وظایف و اختیارات دادگاه‌های بدوی دادرسی عادی و استیناف منطقه‌ای (مصوب ۲۰۰۴، ترکیه).

۲. قانون شماره ۵۲۷۱: قانون آیین دادرسی کیفری ترکیه (CMK) ، مصوب ۲۰۰۴ (مواد مربوط به قرارهای تأمین و صلاحیت ذاتی).

۳. قانون آیین دادرسی کیفری جمهوری اسلامی ایران: مصوب ۱۳۹۲ (مواد ۲۹۴ تا ۳۰۲ جهت تطبیق ساختاری).

۴. شاحین، جمهور (Şahin, Cumhur) ؛ گوکای، نجم‌الدین (Gökay, Necmettin) ۲۰۲۲. (حقوق دادرسی کیفری (Ceza Muhakemesi Hukuku) ، انتشارات Seçkin ، آنکارا. (جهت تبیین صلاحیت دادگاه‌های عمومی و سنگین).

۵. ینیبسی، فری دون (Yenisey, Feridun) ؛ نوح‌اوغلو، عایشه (Nuhoğlu, Ayşe) ۲۰۲۱. (آیین دادرسی کیفری (Ceza Muhakemesi Hukuku) ، انتشارات Seçkin ، استانبول. (جهت بررسی چالش‌های مقام کیفری صلح و صدور قرارهای بازداشت).

۶. پایگاه اطلاعات قانون‌گذاری ترکیه (Mevzuat Bilgi Sistemi) جهت ارجاع به نصوص قانونی معتبر ترکیه در وبسایت mevzuat.gov.tr.